

БІЛЬЧЕНКО Євгенія

доктор культурології, доцент,
професор кафедри культурології та
філософської антропології
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

СУБ'ЄКТ, ПАМ'ЯТЬ, СИМВОЛІЧНЕ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ СУПЕРЕЧНОСТІ

Категорії «суб'єкт», «пам'ять» і «Символічне» у нашому дослідженні вказують на три парадигми, або, висловлюючись більш сучасно, на три шляхи думки: дискурс модерну, фіксований у понятті пам'яті; дискурс постмодерну, фіксований у понятті суб'єкта, способів його руйнації та відновлення у ситуації після «смерті автора»; дискурс сучасного психоаналізу або радикального розриву як з модерном, так і з постмодерном, фіксований у понятті Символічного та його подолання. Пропонуємо розглянути зазначені три модуси мислення, щоб зрозуміти перспективи розвитку цінностей людини в ХХІ столітті у бік позбавлення від егоїзму на користь альтруїзму.

Дискурс модерну – це шлях пам'яті. Він ґрунтується на ідеї втраченого витoku (Золотого віку), яка апелює до есенціалізму. Прикладом дискурсу пам'яті є абсолютно «шалене» у своїй присутності фундаментальне буття М. Гайдегера [5, с. 260], у центрі якого перебуває суб'єкт мови. У такому сушому, присутньому, онтологічно позитивному баченні світу суб'єкт яв втілення абсолютного буття, ґрунтованого на абсолютному мисленні (*cogito*) є «паном сушого» і володарем світу, причому основи його

володарювання спираються на чітке фундаменталістське визначення пам'яті. Суб'єкт детермінований Іншим як абсолютно Іншим (Богом), образ якого у гегельянстві постає не розривом, а повторенням тієї ж тотальності, оскільки становить необхідний елемент у логіці саморозвитку Духу, а не припинення інерції повторення.

Суб'єкт у модерні визначається божественним началом, вираженим у сакральному досвіді, сутність якого детермінується Традицією – цивілізаційною, політичною, етнічною, гендерною, соціальною тощо. Там, де є божественність, сакральність, пам'ять як категорії буття, є і уявлення про універсалії культури, базові цінності, архетипи колективного позасвідомого, «вроджені ідеї» – універсальні смисли, що складають стовпи пам'яті як прихованого начала, адекватним вираженням якого є знак, мова, мовлення. Суб'єкт модерну – це есенціаліст, універсаліст, схильний до реалізації архетипу через символ і до створення символічних кодів в екзистенційній комунікації. Такий суб'єкт названий С. Жижеком «суб'єктом Габермаса» [4, с. 20-32], зважаючи на його буттєвість, універсальність, сутнісну тотожність, раціональність.

Модерному «суб'єкту Габермаса» протистоїть розколотий постмодерний екзистенційний «суб'єкт Фуко». *Дискурс постмодерну – це шлях суб'єкта*, точніше, його «смерті», оскільки він із з цілісного носія пам'яті, архетипу, Золотого віку перетворюється на травмовану одиничність (нестачу), він завжди – «не весь», у кожному моменті свого існування він позбавлений цілісності, самототожності, походження, сутності, безперервності. Це – суб'єкт забуття пам'яті, носій порожнечі і зьяння. Його атрибутами є кліповість, естетичність, перверзія,

чуттєвість. Якщо «суб'єкт Габермаса» – «Едип» – діє шляхом накладання морального табу на власні бажання, то суб'єкт Фуко – анти-Едип – діє шляхом розкріпачення своїх бажань, відчуження їх від себе і проєкції їх на процес масового капіталістичного виробництва, яке стає транссексуальною «машиною бажань». У першому випадку спрацьовує закон сублимації – відстані, яка відповідає за поетичну метафору (дзеркало) в суспільстві театру і образу. У другому випадку ми стикаємося з голою реальністю бажання, з обсценною відвертістю, перекодованою через екран, з «гіперреалізмом симуляції» [1, с. 130], або репресивним перформансом». Тобто, мова йде про спробу компенсації розривів ідентичності травмованого суб'єкта через Символічне віртуальної культури, про його зшивку семіотичною практикою, знаки і значення якої заповнюють і компенсують лакуни і пустоти.

Герой пам'яті і герой забуття, суб'єкт мислення і розколотий суб'єкт, герої Габермаса і Фуко у модерні та постмодерні по різному вирішують для себе питання структури (влади), імені, Іншого, бажання. Суб'єкт Габермаса, схильний табувати бажання, переносить Іншого у сферу табуованого і сприймає його як кордон, зворотну точку самоідентифікації (своє Інше), або Чужого (Тінь), виходячи з контексту міфологічної географії «Ми – Вони». Модерний суб'єкт міцно тримається за ієрархічну вертикаль структури (модель «генерала») і виходить з пріоритету, що мислення (Логос) первинне стосовно мови (імені), яка є знаковим вираженням Логосу. Утворюється вертикаль: буття – мислення – архетип – універсалія – пам'ять – символ – код – мова. Це – основа традиціоналізму з притаманним йому фундаменталізмом та дуалізмом. Постмодерний суб'єкт, схильний до переведення

бажань в автоматичний режим трансгресії, сприймає Іншого (бажання) як уявний фантазмичний сценарій самоідентифікації, який тисне на нього з боку образів культури і поглинає його буття, змушуючи служити йому як об'єкту вічного прагнення і способу компенсації нестачі. Відтак, руйнується вертикаль «генерала» на користь плюралізму, релятивізму, мультикультуралізму і дискурсу ліберальної іронії, де мова (ім'я, знак) є безкінечним шлейфом, що породжує нові і нові значення, надаючи фактам смислів події. У дискурсі пам'яті Ж. Дельоза немає різниці між оригіналом і копією, симулякром і справжністю, початковою подією та її тлумаченнями в комунікації, все – розсіяне, розмите, рихле, дифузне, включене у формат неструктурованої цензури ризоми і темпоральності [3].

На нашу думку, модерне (есенціалістське) і постмодерне (екзистенціалістське) тлумачення суб'єкта, пам'яті, бажання, імені та Іншого звернені одне до одного як тавтологічні повторюваності одного і того ж дискурсу – шляху думки, відомого як феномен *modernity*. Мова йде про дискурс безкінечної у своєму гомеостазі системи ринкового універсалізму, який, на відміну від філософського універсалізму, є всього лише абсолютизованою до рівня всезагальності частковістю «універсальних своїх», возведенням корпоративних цінностей у ранг світових, замаскованою партикулярністю. Останнім витком модерну, його надлишком, способом критичної рефлексії модерних ідолів-ідеалів через деконструкції є постмодерн. Він утримує у собі базові установки модерну, надаючи їм нових імен («Археписьмо» Жака Дерріда, «Реальне» Жака Лакана), і одночасно легітимує парадокси екстенсивного модерну (глобалізму) в проекті

мультикультуралізму, що породжує політику ідентичностей, яка фрагментує світ та ізолює людей одне від одного, змушуючи їх триматися в рамках обраних ними символічних пристібок (імен). Modernity є соціальною легітимацією ціннісного егоїзму.

Де є модерн, там є постмодерн, бо універсалізм ринку немислимий без мультикультурних поділів цільової аудиторії на групи: дві партикулярності тавтологічно замикаються одне на одного, утворюючи один символічний порядок. Радикальним розривом з цим «бігом замкнутим колом» [2] є *сучасний психоаналіз*, який пропонує вихід за межі залежностей у світ Реального – порожнечі, яка заповнюється екзистенцією суб'єкта – людиною у напруженому процесі творення смислів. Такими смислами є: *живий Інший*, що зустрічається не у його символічній оболонці, а в його травматичній оголеності (Ближній), та те спільне, що є між нами, – *жива пам'ять*, що, будучи подією, пручається процесу найменування, оскільки із найменуванням вона втрачає свій справжній сенс. Знак мови не лише передає смисл і, тим більше, не народжує його, він характеризується здатністю підкоряти смисл шляхом номінації вакууму в символічній структурі. Суб'єкт психоаналізу – це суб'єкт, який перебуває на окраїнах мови, у її підтекстах і прогалинах, у її невисловлених істинах. Звідси – близькість сучасного психоаналітичного дискурсу до ранніх релігійних традицій, до етичного універсалізму християнства з його цінністю любові, яка на противагу мисленню (модерн) і насолоді (постмодерн) акумулює надію і віру як ознаки стійкості людини. Доповнений традиціоналізмом (позитивними програмами сакрального досвіду цивілізації), концепт

радикального розриву має перспективи для формування альтруїстичних цінностей особистості в XXI столітті.

Список використаних джерел:

1. Baudrillard J. Ecstasy of Communication / Jean Baudrillard // The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture / Ed. N. Foster. Port Townsend: Bay Press, 1983. – P. 126–133.
2. Бадью А. Этика: Очерк о сознании Зла / Ален Бадью ; пер. с франц. В. Е. Лапицкого. – СПб., Machina, 2006. – 126 с.
3. Делёз Ж., Гваттари Ф. Ризома («Тысяча плато», глава первая) / Жиль Делёз, Феликс Гваттари // Восток. – 2005. – № 11/12 (35/36) [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: http://www.situation.ru/app/j_art_1023.htm
4. Жижек С. Возвышенный объект идеологии / Славой Жижек; пер. с англ. В. Софронова. – М.: Художественный журнал, 1999. – 114 с.
5. Хайдеггер М. Путь к языку / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем. В. В. Бибихина] // Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / сост., пер. с нем., вступ. ст., примеч., тематич. указ. и указ. имен В. В. Бибихина. – М. : Республика, 1993. – С. С. 259-273.